

УДК 376.1: 371.68

Л.С. Гудзевич, Р.А. Крешун
м. Вінниця, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ХВОРИХ НА ДЦП В УМОВАХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. Переважною більшістю серед дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату (ОРА) є діти з наслідками дитячого церебрального паралічу. Поширеність ДЦП досить висока і становить 2-3 випадки на 1000 немовлят. За даними МОЗ в Україні зареєстровано близько 20976,7 тис. хворих на ДЦП (у Вінницькій області 870 (2011р.), 749 (2012р.), 840 (2013 р)). Порушення у психофізичному розвитку цієї категорії дітей характеризуються надскладною клінікою. Тому пошук методів корекційного навчання та виховання дітей саме з ДЦП відображає першочергове завдання та найактуальніший зміст.

У нашій країні початок інтеграційних процесів розпочато з 90-х років минулого століття. У 2001 році МОН України започаткували науково-педагогічний експеримент «Соціальна

адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах», основна мета якого є розробка і реалізація механізму інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади, ранньої інтеграції цих дітей у соціальне середовище з урахуванням їх типологічних та індивідуальних особливостей. Для забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи і форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Ці проблеми потребують подальшого вивчення, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. У другій половині XIX ст. і особливо з початку XX ст. спостерігається розвиток педагогічних підходів до надання комплексної медико-соціальної допомоги дітям з порушеннями ОРА. Своє відображення цей процес знайшов у появі елементів педагогічної підтримки пацієнтів ортопедичних медичних закладів, які діяли в окремих містах Німеччини-Вюрцбурге, Штутгарті, Лейпцигу та Берліні. Медико-педагогічну роботу в них здійснювали відомі лікарі свого часу Я. Гейне, Є. Краус, Й. Блемер. Німеччина стала першою країною, що впровадила державний нормативний акт про профілактичні заходи і медико-педагогічну допомогу, а також професійну реабілітацію людей з порушеннями ОРА. А у 1913 р. чеський професор Р. Йедличка створив першу в Європі школу-майстерню для дітей-інвалідів. У 1921 р. в Бельгії відкрився притулок для паралізованих дітей — «Притулок для дівчаток-інвалідів у Кватрехті», вихованки якого здобували початкову освіту [2].

Незважаючи на актуальність проблеми навчання і виховання дітей з церебральним паралічем, вітчизняна наука, з різних причин, має недостатньо теоретичну основу для практики. Українські фахівці послуговуються авторитетними російськими та іншими зарубіжними виданнями, які, переважним чином, розкривають проблеми ранньої комплексної реабілітації таких дітей, їх початкового навчання, психокорекційної підтримки тощо (О. Мастюкова, М. Іпполітова; Л. Халілова; І. Левченко, І. Мамайчук та інші). Необхідність розробки нових вітчизняних програм навчання учнів з ДЦП потребують науково обґрунтованого методичного забезпечення усіх ступенів навчання.

Таким чином, на відміну від оригінальних педагогічних розробок щодо спеціальних методик виховання дітей з сенсорними порушеннями або розумовою відсталістю, історичні джерела містять украй мало даних про розвиток наукових досліджень у галузі спеціального навчання дітей з порушеннями функцій ОРА. Очевидно, це було пов'язано, перш за все, з тим, що психічна сфера останніх не представлялася об'єктом, відмінним від норми, і таким, що вимагає особливого підходу в навчально-виховному процесі.

Мета статті — довести доцільність і висвітлити можливі шляхи застосування соціально-реабілітаційних програм, методик для дітей хворих на ДЦП в умовах навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Процес навчання та виховання дітей з ДЦП ускладнюється певними обставинами, пов'язаними з клінічними характеристиками цього захворювання. Суттєво, що до основного симптому ДЦП — руховим розладам — у більшій частині випадків приєднуються порушення психіки, мовлення (80 %), зору (20 %), слуху (15 %), кінестетичного сприймання (15 %) та ін. Часто діти з церебральним паралічем мають і інші порушення пов'язані зі зниженим інтелектом, значно вираженою затримкою розумового розвитку або розумовою відсталістю. Таким чином, це дуже складна категорія порушень психофізичного розвитку («група синдромів» за Леоном Бадаляном [1]), адже її характерною особливістю є поліморфізм клінічної картини зі своїм комплексом коморбідних синдромів, незважаючи на те, що всі ці порушення об'єднуються в один нозологічний статус — порушення моторної сфери.

Отже, полісиндромність та складна етіологія ДЦП спричиняє і багатоаспектність навчально-реабілітаційного процесу, мультивекторність корекційного медико-психолого-педагогічного впливу на фізичне, психічне та соціальне здоров'я дитини, її особистісний розвиток. Мультидисциплінарний характер реабілітації дітей, хворих на ДЦП, чітко усвідомлюють лікарі-неврологи. Так у Енциклопедії відновного лікування хворих на дитячий

церебральний параліч, яка написана колективом авторів під керівництвом К.О.Семенової [9], обґрунтовується доцільність введення поняття «реабілітаційна допомога» за такою схемою: «Це вид діяльності, який здійснюється різними спеціалістами (лікарями, психологами, педагогами, соціальними працівниками) у процесі реабілітації». У такому розумінні реабілітаційна допомога включатиме медичну допомогу на етапі відновного лікування (медична реабілітація), психологічну, педагогічну та соціальну корекцію на різних етапах реабілітації.

Для дітей із особливими освітніми потребами існує широкий вибір доступних форм здобуття освіти: індивідуальний, дистанційний, екстернатний, «школи консультаційних класів», «школи другого шансу», «вечірні школи», а також «включені» («інклюзивні») форми навчання [7].

Останні дають змогу дітям з особливими потребами навчатися спільно зі своїми здоровими ровесниками, що ефективно впливає на рівень їхньої соціалізації. У зв'язку з цим виникає питання пошуку нових, ефективних методів та форм навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітньому закладі, враховуючи психофізичні порушення та компенсаторні можливості кожної дитини.

Як свідчать дослідження, загальноосвітня підготовка учнів з порушеннями функцій опорно-рухового апарату може бути досягнута за умови дотримання особливої змістової та методичної спрямованості навчального процесу, в основу якого закладений корекційно-розвивальний принцип [3-5]. Згідно з цим принципом, діти з важкими руховими порушеннями можуть оволодіти базовим компонентом програми тільки в умовах максимальної індивідуалізації навчання.

Корекційно-розвиваючий характер навчання спрямований на подолання відхилень у фізичному розвитку, пізнавальній та мовленнєвій діяльності. Організація навчального процесу у загальноосвітньому навчальному закладі для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату передбачає використання спеціальних методів і прийомів навчання та виховання. У цьому зв'язку для успішної організації навчального процесу школярів з дитячими церебральними паралічами, учителю необхідно розуміти особливості їх психофізичного розвитку, які зумовлюють найбільш характерні труднощі під час оволодіння навчальним матеріалом. Педагогу важливо знати причини та час виникнення труднощів у навчанні, а також специфіку їх впливу на засвоєння програмного матеріалу. Під час визначення характеру навчального навантаження вчитель орієнтується на появу стомлення як ознаку зміни уваги, яка має вагоме значення для продуктивності розумової праці школярів.

Спеціальні корекційні завдання визначають зміст навчання учнів цієї категорії та передбачають обов'язкове врахування особливостей розвитку пізнавальної сфери учнів з дитячим церебральним паралічем, а саме: порушень активної довільної уваги, які зумовлюють специфіку всіх стадій пізнавального процесу (від зосередження і довільного вибору під час прийому та переробки інформації до запам'ятовування, осмислення), що суттєво ускладнює навчання; підвищеної виснажливості психічних процесів, яка супроводжується низькою інтелектуальною працездатністю, емоційною лабільністю, порушеннями пам'яті; сповільненості та інертності всіх психічних процесів, які викликають труднощі перемикавання з одного виду діяльності на інший, патологічне застрягання на окремих фрагментах навчального матеріалу.

Обсяг змісту навчальних дисциплін усіх освітніх галузей відповідає загальноосвітній школі, проте порушення психофізичної сфери учнів зумовлюють специфіку процесу навчання.

Оскільки мовленнєва регуляція сприяє розвитку довільних рухів учнів з дитячим церебральним паралічем, урокам з української мови відводиться найважливіша роль, як у вигляді самостійної програми навчання, так і у викладанні всіх інших предметів. Корекційна спрямованість навчання з названого предмету забезпечується спеціальними методами навчання, введенням спеціальних пропедевтичних занять під час вивчення окремих розділів і тем програми, а також введенням спеціальних індивідуальних і групових занять з корекції порушень мовленнєвого розвитку. Наукове узагальнення практичного досвіду роботи вчителів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату м. Києва, м. Тернополя та інших підтверджує положення про те, що учні з дитячим

церебральним паралічем суттєво відрізняються за ступенем мовленнєвої підготовки: словниковим запасом, особливостями використання граматичних засобів мови, оволодінням зв'язним мовленням, ступенем сформованості рухової навички письма тощо. Досвідчені вчителі на практиці знаходять підтвердження науковому положенню про те, що складність описаних порушень не обов'язково корелює зі ступенем неврологічних проявів. Тому, керуючись основною метою виявлення знань або якості засвоєння програмового матеріалу з цього чи інших предметів, педагог добирає обсяг і способи виконання індивідуальних завдань у кожному конкретному випадку (робота з картками; виконання письмових завдань на підготовлених альбомних аркушах; написання на дошці крейдою; викладання слів і речень на спеціальних магнітних дошках; виконання роботи на комп'ютері; збільшення часу для виконання письмових робіт; усна форма частини письмової роботи; спеціальне позначення рядка і місця, з якого необхідно починати писати або малювати; визначення символами необхідної відстані між рядками або частинами завдання тощо).

Викладаючи курс «Основи здоров'я», учитель обов'язково враховує ставлення школяра до захворювання, яке визначається ступенем його усвідомлення, психологічним захистом, уявленнями про хворобу, а також працює над виробленням оптимістичної установки щодо покращення стану кожного учня, навчанням ефективній саморегуляції [10]. Урахування вчителем реакції особистості школяра на хворобу зумовлене тією обставиною, що в основі структури такої реакції може лежати порушення ставлення до свого тілесного і духовного «Я», зміна самосвідомості, що суттєво ускладнює навчально-виховний процес в цілому.

Особливе значення індивідуального підходу на уроці фізкультури вимагає ретельного урахування стану здоров'я і психофізичного розвитку кожного учня. Учитель працює у тісному контакті з лікарями (невропатологом, ортопедом), які формулюють корекційно-відновлювальні завдання та протипокази до виконання певних вправ кожним учнем. Уроки плануються з урахуванням наступних вимог: поступове підвищення навантаження до середини уроку та перехід наприкінці до заспокійливих вправ; чергування різних видів вправ, їх відповідність можливостям учнів.

У контексті трудового навчання особливого значення набуває проблема особистісного розвитку школярів з дитячим церебральним паралічем. Ураховуючи це, вирішення специфічних програмових завдань потребує від учителя врахування наступних умов: забезпечення відповідного емоційного фону (відсутність негативних оцінок, порівняння результатів роботи учня тільки з його особистими досягненнями, дотримання індивідуального ритму роботи, максимальне врахування інтересів учнів тощо), а також формування в учнів упевненості у власних можливостях. Дослідження, проведене Давидько (2014), дозволило оцінити рівень сформованості конструктивної діяльності дітей з ДЦП в цілому, а також окремих дій і навичок за різними видами конструювання та рукоділля. У процесі дослідження встановлено, що саме у індивідуальній корекційній роботі дитина проявляє та розвиває свої вміння, способи дій, удосконалює трудові операції, розвивається як особистість, включається у взаємодію з однолітками, інтегрується в соціальне середовище.

Як альтернативу традиційним методам і формам навчання школярам з ДЦП пропонується використання інформаційних технологій. Доцільність впровадження в навчально-виховний процес спеціальних та загальноосвітніх шкіл новітніх комп'ютерних технологій розглядають у своїх працях науковці О. Качуровська [4], О. Легкий [6], С. Миронова [8] та інші. Цінним є те, що під час роботи з комп'ютером створюються сприятливі умови для залучення учнів до вирішення проблемних навчальних ситуацій, а не подання знань у готовому вигляді. Застосування комп'ютерної техніки надає уроку привабливості та осучаснює його, відбувається справжня індивідуалізація навчання, контроль і підбиття підсумків проходять об'єктивно та вчасно.

Отже, корекція порушень конструктивної діяльності у дітей з ДЦП повинна базуватись на детальному вивченні характеру та ступеню наявних перешкод, оцінки як структури діяльності в цілому, так і рівня сформованості й особливостей виконання окремих дій та операцій. Не менш

важливою умовою успішності корекційної роботи є продуманий підбір завдань на конструювання з урахуванням їх доступності та цікавості для кожної дитини, необхідності стимулювати творчу активність учнів.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз методик оволодіння загальноосвітньою програмою основної школи учнями з ДЦП, дозволяє визначити пріоритетні напрямки корекційної роботи як на уроках, так і під час корекційно-розвиваючих занять, серед яких: формування просторових уявлень на програмовому матеріалі; розвиток часових уявлень; словникова робота, яка передбачає відпрацювання спеціальної термінології у процесі вивчення навчальних предметів усіх освітніх галузей; розвиток ручної умілості на уроках праці. Врахування визначених напрямків під час організації навчальної діяльності школярів з ДЦП сприятиме компенсації специфічних порушень пізнавальної діяльності і, таким чином, оптимізує умови для оволодіння програмним матеріалом загальноосвітньої школи. Важливе значення під час навчально-виховного процесу має використання інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє учням з обмеженими можливостями розвинути цілісне бачення світу, відкриває можливості для корекції та компенсації порушень психофізичного розвитку та отримання якісної освіти.

Література:

1. Бадалян Л.О. Детские церебральные параличи / Л.О. Бадалян, Л.Т. Журба, О.В. Тимонина. — К.: Здоров'я, 1988. — 324 с.
2. Виноградова Л.И. Взаимосвязь конструктивной деятельности у детей старшего дошкольного возраста с церебральным параличом со сторонностью и степенью двигательного поражения / Л.И. Виноградова, С.В. Коноваленко // *Коррекционная педагогика*. — 2005. — № 4(10). — С. 61-71.
3. Власова Т.А. Особенности психофизического развития учащихся специальных школ для детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата / Т.А. Власова. — М.: Педагогика, 1985. — 128 с.
4. Качуровська О. Новітні засоби корекції та розвитку мовлення учнів із ТВМ / О. Качуровська // *Дефектологія*. — 2006. — № 2. — С. 46-49.
5. Калижнюк Э.С. Психические нарушения при детских церебральных параличах / Э.С. Калижнюк. — К.: Вища школа, 1987. — 253 с.
6. Легкий О. Корекційні можливості застосування комп'ютера у спеціальній школі / О. Легкий // *Дефектологія*. — 2002. — № 1. — С. 36-39.
7. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И.И. Мамайчук. — СПб.: Речь, 2006. — 400 с.
8. Миронова С. Використання комп'ютера у корекційному навчанні дітей з вадами інтелекту / С. Миронова // *Дефектологія*. — 2003. — № 3. — С. 41-45.
9. Семенова К.А. Восстановительное лечение детей с перинатальным поражением нервной системы и с детским церебральным параличом / К.А. Семенова. — М.: Закон и порядок. — 2007. — 616 с.
10. Шипицына Л.М. Психология детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л.М. Шипицына, И.И. Мамайчук. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. — 368 с.

У статті звертається увага на актуальну для вітчизняної теорії та практики проблему навчання учнів з ДЦП. Зроблено спробу узагальнити розрізнені наукові відомості про специфіку навчання таких школярів, а також досвід практиків загальноосвітніх спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Важливе значення під час навчально-виховного процесу має використання інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє учням з обмеженими можливостями розвинути цілісне бачення світу, відкриває можливості для корекції та компенсації порушень психофізичного розвитку та отримання якісної освіти.

Ключові слова: *корекційно-розвиваючий характер навчання, особливості пізнавальної діяльності, учні з ДЦП.*

В статье обращается внимание на актуальную для отечественной теории и практики проблему обучения учеников из ДЦП. Сделана попытка обобщить разрозненные научные исследования про специфику обучения этих учеников, а также опыт практиков общеобразовательных специальных школ-интернатов для детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. Важно значение во время учебно-воспитательного процесса имеет использование информационно коммуникационных технологий, что позволяет ученикам с ограниченными возможностями развить целостное виденье мира, открывает возможности для коррекции и компенсации

нарушений психофизического развития и получения качественного образования.

Ключевые слова: коррекционно-развивающий характер обучения, особенности познавательной деятельности, учащиеся с ДЦП.

In the article attention applies on aktual'nyu for a domestic theory and practice problem of teaching of students from DTSP. An attempt to generalize separate scientific information about the specific of studies of such schoolboys, and also experience of practical workers of the general special schools-boarding-schools, for children with violations of locomotorium is done. A value is important during an educational-educate process has the use of of informatively communication technologies, that allows students with the limited possibilities to develop integral vision of the world, opens possibilities for a correction and indemnification of violations of psikhofizichnogo development and receipt of high-quality education.

Keywords: character of studies, features of cognitive activity, students are from DTSP.